

**TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NDA KÖLE EMİRLER (III)
“EMİNEDDİN MİKAEL”**

**EMIRS HAVING BEEN SLAVES IN THE SELJUKS OF TURKEY (III)
“EMİNEDDİN MİKAEL”**

**РАБЫ-ЭМИРЫ У ТУРКОВ-СЕЛЬДЖУКОВ (III)
«ЭМИНЕДДИН МИКАЭЛЬ»**

Doç. Dr. Ergin AYAN*

ÖZET

Türkiye Selçukluları'nda kölelikten yetişen emirlerden biri olan Emîneddîn Mikael, Sultân İzzeddîn Keykâvus (II.), Kılıçarslan (IV.) ve Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.) devirlerinde önemli üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur. Uç Türkmenleri üzerine seferlere katılmış, ayrıca Cimri isyanında önemli bir rol oynamıştır. Bu isyandan kısa bir süre sonra da öldüğü anlaşılıyor. Buna göre Emîneddîn Mikael, devletin en felaketli günlerinde ömrünün büyük bir kısmını devlet hizmetinde geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Keykâvus, Cimri, Türkmenler, Moğollar, Pervâne

ABSTRACT

Emîneddîn Mikael who is one of the commands from slavery at Seljuks of Rum had served important superior government duties at periods of Sultân 'Izzu'd-Dîn Kay-Kâ'us (II.), Kilicarlan (IV.) and Ghiyâthu'd-Dîn Kay-Khusraw (III.). He joined to expeditions on Uc Turkomans. In addition, he had an important role in rebellion of Cimri. He died at a short time then this rebellion. According to this, Emîneddîn Mikael had lived important period his life with state duty.

Key Words

Kay-Kâ'us, Cimri, Turkomans, Mongols, Pervâne

* Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / Ordu – TÜRKİYE.

РЕЗЮМЕ

Эминеддин Микаэль – один из тех эмиров у турков-сельджуков, который достиг данного титула, несмотря на свое рабское происхождение, - занимал важные государственные посты при правлении Султана Изеддина Кейкавуса (II), Кылычарслана (IV) и Гыяседдина Кейхусрева (III). Он участвовал в походах на туркменов и сыграл видную роль во время восстания Джимри. Эминеддин Микаэль недолго прожил после данного восстания. Таким образом, Эминеддин Микаэль большую часть своей жизни провел на важных государственных постах в смутное для его государства время.

Ключевые слова:

Кейкавус, Джимри, туркмены, монголы, Перване.

Türkiye Selçukluları'nda kölelikten yetişip devlet yönetiminde önemli makamlara getirilen pek çok devlet adamından birisi de Emîneddîn Mikael'dir. İbn-i Bibî onun kölelikten yetişen Rum asıllı emîrlerden biri olduğu hakkında şu bilgileri veriyor: "Büyük Emîr Emîneddîn Mikael, Rum asıllı Müslüman tabiatlı biriydi. Anadolu'ya ayak basınca, İbn-i Sinâ'nın *Kanûn*'unu bu ülkede tanıtan, hesap ilminde ve siyakatte eşsiz olan ve üstün yeteneğiyle Anadolu'nun divân ve hesap işlerini yoluna koyan büyük insan Müstevfi¹ Ebû Bekr-i Erdebîlî'nin azat ettiği kölelerinden biriydi. Üstün gayreti, sağlam ve isabetli düşüncesi, engin bilgisi ve atılganlığıyla kölelikten efendiliğe yükseldi."². Müellifin ifade ettiği gibi, Türkiye Selçukluları'nda köle mekteplerinde (gulâmhâne) Türk-İslâm terbiyesiyle yetiştirilen pek çok Hıristiyan çocuğu, devlet yönetiminde üst düzey görevlerde bulunmuştur. Türkiye Selçukluları'nda iki sınıf köle görülüyor. Bunlardan bir kısmı hükümdârın kendi köleleri (gulâmân-ı hâs), bir kısmı da el-memâlikü's-sultâniyye adı verilen saltanat hizmetinde bulunan kölelerdi³.

Emîneddîn Mikael, istifâ (maliye) makamlarından gelip İzzeddîn Keykâvus (II., 1246-1261) devrinde saltanat nâibliği⁴ makamına tayin edilmişti. Emîneddîn Mikael'e o makam, İzzeddîn Keykâvus (II.)'un vezirliğine gelen Fahreddîn Ali'nin onayıyla verilmişti.⁵ Nihayet Moğollara dayanan ve onları maharetle idare eden Pervâne⁶ Mûineddîn Süleymân Moğollardan sağladığı yardım ile 1262 yılında İzzeddîn Keykâvus (II.)'u Konya tahtından atarak, Rükneddîn Kılıçarslan (IV., 1256-1266)'ı tek başına Selçuklu sultânlığına getirdi. Kılıçarslan (IV.)'ın bu bağımsız ve gerçek saltanatı fermanlar ile bütün ülkeye duyuruldu⁷.

Görülüyor ki Sultân İzzeddîn Keykâvus (II.)'un tahttan ve memleketten uzaklaştırılması ile yaklaşık 20 yıldır Anadolu'da Moğol yönetimine karşı direnmekte olan örgütlü cephe yıkılmış oldu. Yani Mûineddîn Süleyman'ın elde etmiş olduğu bu sonuç, 1243 Köseadağ savaşından sonra bir kısım Selçuklu yöneticileri tarafından ister istemez benimsenmiş olan Moğollara uyduluk siyasetinin bir zaferi sayılırdı⁸.

Pervâne Mûineddîn Süleymân, saltanatın tamamını, şimdiye kadar kukla olarak kullandığı ve tek başına tahta oturttuğu Kılıçarslan (IV.)'a kazandırmakla bütün Türkiye Selçukluları Devleti'nde Aksarayî'nin ifadesiyle "mutlak iktidâr sahibi" oldu. Ancak, bu iktidarın daha tam ve emin duruma gelmesi için, Keykâvus (II.)'un geride bıraktığı muhalefet unsurlarının da temizlenmesi gerekiyordu. Bu maksatla o, boşalan yüksek makamlara yeni tayinler yaptı, fakat Vezîr Fahreddîn Ali ile Nâib-i saltanat Emîneddîn Mikael makamlarını

muhafaza ettiler⁹. Pervâne Müineddîn Süleymân, İzzeddîn Keykâvus (II.)'la en ufak bir ilişiği olanları birer birer yakalatarak, Alıncak Noyan'a gönderiyor, o da onları öldürtüyordu¹⁰. Anlaşıldığına göre Pervâne Müineddîn'in yeni teşkil ettiği idare kadrosunda Sultân İzzeddîn (II.)'in maiyetinde bulunan devlet ricâlinden yalnız Fahreddîn Ali ile Emîneddîn Mikael kalmıştır. Bu yeni yönetim kadrosu, gerçekten de kendi iktidarlarını ve Moğol hâkimiyetini sürdürmek için, ortak çıkarlar esası üzerine kurulmuş bir dayanışma sistemi içerisinde çalışmaya koyuldu¹¹.

Ancak, türlü hilelerle İzzeddîn Keykâvus (II.)'u tahtından ve ülkesinden uzaklaştıran Pervâne tahta oturttuğu Kılıçarslan (IV.)'ı, onun tahakkümünden kurtulmaya çalıştığı için bundan 4 yıl sonra 664 (1265-1266)'de Moğollar vasıtasıyla Aksaray'da verilen bir ziyafette önce zehirletmiş, sonra da yayının kirişiyle öldürmüştü. Onun yerine henüz küçük yaştaki oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.) tahta oturtuldu. Münecsimbaşı'ya göre Gıyâseddîn bir rivâyete göre altı bir rivâyete göre de iki buçuk, Aksarayî'ye göre altı, Ebû'l-Ferec'e göre ise dört yaşındaydı¹². *Anonim Selçuknâme*'ye göre Keyhüsrev (III.) 14 Ramazan 659 (14 Ağustos 1261)'de Konya'da tahta oturtulmuştur¹³. Rükneddîn Kılıçarslan (IV.)'ın öldürülmesi Türkiye Selçuklularının Köseadağ mağlubiyetinden beri aldıkları en önemli ikinci darbe oluyordu. Çünkü henüz çok küçük yaşta bir çocuğun tahta çıkarılması ile birlikte, saltanat makamı ülke üzerindeki yönetim işlerliğini fiilen ve tamamen kaybetmiş, ülke çıkarıcıların ellerine ve tamamen Moğol hâkimiyetine terkedilmiş bulunuyordu. Böylece yönetimde Pervâne'ye de ortak kalmamış oluyordu. Buna rağmen Selçuklu resmî tarihçisi İbn-i Bibî, Keyhüsrev (III.)'in cülusundan ve Pervâne'nin devlet işlerini eline almasından sonra, memleketi güven ve asayişe kavuşturduğunu ticâretin ve dış ülkelerle diplomasi trafiğinin canlandığını belirtiyor¹⁴. Keza Eflâkî de Müineddîn Pervâne hakkında şunları naklediyor: "Bu zatın cömertlik timsali olan vücudu ile dünya rahata erişmiştir. Büyük bir emniyet, sonsuz bir feyiz ve berekete kavuşmuştur. Onun zamanında âlimler, şeyhler ve fâzıllar medrese ve tekkelerde sessizlik ve rahat içinde yaşıyorlar."¹⁵.

670 (1271-1272) yılının girişine kadar hüküm süren ülkedeki emniyet ve adalet kayboldu. Bu husus, elbirliğiyle Kılıçarslan (IV.)'ı katletmek suretiyle ortadan kaldıran ve yönetimi ele geçirmiş bulunan devlet erkânı içindeki ahengin bozulması ile ilgilidir. Aksarayî'ye göre bu ahenk Pervâne ile Sâhip Fahreddîn Ali'nin aralarının açılması ile bozulmuştur. İleri gelen bütün devlet erkânı; Nâib Emîneddîn Mikael, Müstevfî Meceddeddîn Muhammed, Müşrifü'l-mülk¹⁶ Celâleddîn Mahmûd, Beglerbegi Şerefeddîn Mesûd ve diğerleri Pervâne'nin ya hısım ve akrabası ya da yetiştirdiği ve kayırdığı kimseler oldukları için bunlar, sadece Fahreddîn Ali'yi yabancı görüp, onu azlettirmek için bahane aradılar. O sırada Kırım'da sürgün hayatı yaşayan Sultân İzzeddîn (II.)'den¹⁷ mali sıkıntı içerisinde bulunduğu dair bir mektup gelmesi ve Fahreddîn'in de ona bir miktar hediye göndermesi muhaliflerine aradıkları fırsatı vermişti. İzzeddîn (II.)'in Kırım'dan getirilmesi için ona hediye olarak altın bir maşrapa gönderilmesini ileri sürerek, vezîre asî suçlamasında bulundular ve Moğol emîrlerinin yardımıyla onu vezîrlik makamından uzaklaştırdılar. Müineddîn, Sâhip Fahreddîn'i yakalayıp, Osmancık kalesinde hapsedirdi (670/1271). Moğolları bir takım uydurma şeylerle kandırmak istediye de onlar, Sâhip'in öldürülmesine yanaşmadılar, çünkü İlhanlı hükümdarı Abaka Han'dan (1265-1282) korkuyorlardı. Neticede Sâhip sağ bırakılıp, vezîrlik makamına Erzincanlı Meceddeddîn Muhammed getirildi. Müineddîn, Fahreddîn Ali'nin durumunu Abaka'ya bildirdiğinden, Abaka onu katına çağır-

dı. Bu münasebetle Fahreddîn Ali, İlhan Abaka'nın huzuruna çıktı ve kendisini affettirerek, tekrar vezîrlük yarlığını elde etti. Ayrıca, İlhanlı hükümdârı onun çocuklarına dirlikler de verdi. Onun yerine vezîrlük makamına getirilen Erzincanlı Mecdeddîn Muhammed ise atabeglik ve beglerbegliğe getirildi (671=1272). Sâhib Fahreddîn yeniden Konya'ya dönüp, vezîrlük görevine başlayınca, Pervâne Mûineddîn ile aralarında yeniden bir dostluk kuruldu. Emîneddîn Mikael ise, Konya'yı saltanat nâibliğinin bulunduğu yer yaptı¹⁸.

Daha önce Kılıçarslan (IV.) zamanında beglerbegi emîrliği (emâret-i beglerbegi) yapmış olan Şerefeddîn Hatir'in isyanı¹⁹ üzerine Moğol korkusu kalkınca, merkezden uçlara kadar bütün Anadolu'da girilen isyanlarla bağımsızlık hareketleri başladı. Hatiroğlu isyanı ile başlayan, Memlûk Sultânı Baybars (1260-1277) ve İlhan Abaka'nın Anadolu seferleri ile devam eden tarihî hadiselerle iyice sarsılan Anadolu'da siyasi istikrarsızlık ve buhranlar had safhaya varmıştı. Bu cümleden olmak üzere Karamanoğulları²⁰ ve uç Türkmenleri ayaklandılar. Divâna vaat ettikleri vergileri ve harçları göndermeyi geciktirdiler. Ermenek kalesi kumandanı (sipehdâr) olan Bedreddîn Hutênî, Pervâne'nin razı olmamasına rağmen Tuku ve Tadavun'dan izin alarak 1 000 kadar Moğol ve bir o kadar da Tâcik askeriyle birlikte Karamanlılar üzerine yürüdü. Karamanlılar 100 000 dinar göndermeyi ve serleşkerlik aidatını tamamen ödemeyi kabul ettiler. Fakat Bedreddîn Hutênî, gururu yüzünden bu teklifleri kabul etmedi ve Karaman vilâyetine zorla girmek üzere tedbirsizce Göksu derbendine girdi. Ancak, sığındığı Ermenek kalelerinden birinde kuşatıldı. Moğol ve Tâcik ordusunun neyi varsa Türkmenlerin eline geçti.

Nâib Emîneddîn Mikael, şehzâde ve noyanların işareti ve onayı ile o zararı önlemek ve bu işin doğurduğu karışıklığı gidermek için Delice Kışlağı taraflarından Larende'ye hareket etti. Her ne kadar Bedreddîn Hutênî, Emîneddîn'in o tarafa gelişi dolayısıyla kurtulduysa da emîrler Türkmenleri itaat altına alma konusunda insanın alabileceği her tedbiri aldılar, fakat bunun bir faydası olmadı. Onları bertaraf etme konusundaki bütün çabaları sonuçsuz kaldı ve Emîneddîn Mikael bozguna uğrayarak Konya'ya çekildi.

Daha henüz isyan bastırılmadan uç Türkmenlerinden başka bir grup, bir Frenk kafilesini basıp, çok miktarda para ve malı yağmalamışlardı. O sırada Pervâne'nin dayısı olan Emîr-i sevâhîl Hoca Yunus, Frenklerin mallarını almak için Türkmenlerin üzerine gitti. O da barışa razı olmamakla beraber, birçok vuruşmadan sonra mağlup oldu. Hayvanları silahları, malları velhasıl her şeyleri Türkmenlerin ellerine geçti. Bu hareketle Karamanlıların güçleri daha da arttı. Bu nedenle her tarafta bulunan Türkmenler istilâyâ başladılar. Ele geçirdikleri vilâyetleri Selçuklu emîrleri geri almayı başaramadı. Bunun üzerine Emîneddîn Mikael Konya'ya gitti ve orada kışlağa çekildi; uç vilâyetine girmek ve o vilâyeti asîlerden temizlemek için kışın şiddetinin geçmesini bekledi. Fakat bu temennisi gerçekleşmedi. Türkmenlerin çıkardığı karışıklıklardan dolayı, hiçbir yerde emniyet ve asayiş kalmadı²¹.

Gerek Selçuklu devlet adamları ve gerekse Moğollar bu karışıklıkları gidermenin yolunu düşünürken, Memlûk Sultânı Baybars'ın büyük bir orduyla Anadolu üzerine yürümekte olduğu haberi alındı. Kırşehir kışlağında bulunan Moğol ordusu ile Mûineddîn'in topladığı ordu birleşerek, Mısır ordusuna karşı harekete geçti. Elbistan civarında yapılan savaşta (10 Zilkaade 675=15 Nisan 1277) Anadolu ve Moğol ordusu bozuldu, Moğol beyleri öldürüldü ve askerlerinden de çok azı kurtulabildi. Mûineddîn ve diğer Selçuklu emîrleri kaçıp, canlarını kurtardılar. Moğolların mağlup olduğunu duyan Abaka Han, bir ordu hazırlayarak Elbistan ovasına geldiğinde, Moğol ölümlerinden başka bir şey göremeyince, çok hiddetlendi. Bunun Pervâne Mûineddîn'in elile düzenlenmiş bir tuzak olduğunu düşünerek, derhal öldürülmesini buyurdu. Pervâne, 676 yılının Rebiyülevvelinin ilk günlerinde (Ağustos 1277) Aladağ'da öldürüldü²². Pervâne'nin ölümünden sonra Abaka Han, Sultân Gıyâseddîn

Keyhüsrev (III.) ile Sâhib Fahreddîn Ali'yi yanında alıkoydu. Devlet işlerinin başında büyük emir olarak sadece beglerbegi Emîneddîn Mikael kalmıştı. *Baybars Tarihi*'deki bir kayda göre²³, aslında Emîneddîn Mikael'in, tıpkı Pervâne gibi Moğollara karşı Memlûklularla anlaşmış olmasına rağmen, Abaka tarafından öldürülmemiş olması düşündürücüdür.

Daha önce bahsettiğimiz Şatiroğlu isyanı sırasında Karamanoğlu Mehmet Bey, Moğollara ve Selçuklu sultânına itaatten çıkarak sahillere doğru çekilmişti. Baybars'ın Moğolları mağlup etmesinden sonra ülkenin sahipsiz ve ordusuz kaldığını görünce, Türkmenlerden topladığı askerlerle Aksaray'a geldi. Burada bir iş yapamayarak Konya'ya gitti²⁴. Bu olaylar sırasında muzaffer Sultân Baybars Kayseri'ye gelirken Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.) Tokat'a kaçmıştı. Baybars Kayseri'de namına hutbe okutup, sikke kestirirken, Selçuklu hükümdârının yanında rehin tutulmakta olan Karamanoğlu Mehmet Bey'in kardeşi Ali Bey, Baybars'ın huzuruna çıkarıldı. Karamanoğlu Ali Bey, Baybars'dan kendisine ve Mehmed Bey'e sancak verilmesini ve onları alarak biraderinin yanına gideceğini söylemiş ve bu dileği kabul edilmiştir. Böylece Ali Bey, Baybars'dan elde ettiği sancakla beraber Mehmet Bey'in yanına intikal etti. Konya halkı Karamanoğlu'nun yüzüne kapıları kapayınca o, Baybars'ın kendisine Kayseri'den göndermiş olduğu sancakları açtı ise de halk ona inanmadı²⁵.

Diğer taraftan bu olayların yol açtığı sarsıntıda, Türkmen kabileleri arasında dolaşarak kendisini Sultân İzzeddîn Keykâvus (II.)'un oğlu olarak tanıtan Cimri adında biri ortaya çıktı. Etrafındaki kalabalık gittikçe artmaya başlayınca, başta Emîneddîn Mikael olmak üzere emirler, Konya'daki karışıklığın ve fitne ateşinin ortadan kalkması için harekete geçtiler. Fakat karışıklık düzelmediği gibi, gündün güne artmaya devam etti. Karamanoğlu Mehmed Bey de Cimri'ye inanarak²⁶, ona biât etti. Türkmenler onun öncülüğünde gittikçe güçlenerek Konya'ya hareket edip, Filobâd düzlüğüne indiler. Oradan Saltanat nâibi Emîneddîn Mikael'e elçi göndererek "Sultân İzzeddîn Keykâvus'un oğlu bizim yanımızdadır. Onun nesebinin sahilliği konusunda güvenilir kişiler şahitlik etmektedirler. En kısa zamanda gelinip, ona bağlılık bildirilmeli ve el öpme şerefi kazanılmalıdır. Eğer sizin bu konuda şüpheniz varsa, bu kutlu hânedânın güvenilir kimselerinden ve saray hâcelerinden gönderin, onlar bu melikin durumunu basiret terazisinde tartıp, onun hakkında gerekli inceleme ve araştırmayı büyük bir titizlikle yapsınlar. O zaman eğer onun nesebi sahil çıkarsa, bizim ve sizin ona uyup, bağlanmaktan başka yapacak başka bir şeyimiz kalmaz. Yok eğer o yalancıysa onu yanımızdan uzaklaştırma ve sözlerimizi geri alma konusunda tereddüt göstermeyiz" dediler. Haberciler gidip, geldikçe nâibin onlara ilgisi azaldı. Sonunda onların öldürülmeleri konusunda emir (misâl) verdi.

Karamanoğulları Nâib Emîneddîn'in kendilerine boyun eğmeyeceğine ve sözlerini dinlemeyeceğine kanaat getirince süvârî ve piyâde kalabalık bir orduyla şehre saldırdılar. Şehirdekiler asiler karşısında mukavemet edemedi. Türkmenler hendeğin kıyısına gelince, Atpazarı ve Çaşngîr kapılarını ateşe verdiler. Bir saat gibi kısa bir zamanda şehir yanıp, kül oldu. Karamanoğulları 7 Zilhicce 675 (2 Mayıs 1277 Perşembe günü Konya'ya girdiler²⁷.

Olaydan haberdâr ettikleri zaman Emîneddîn gerekli tedbirleri almak için hemen atına bindi. Kale kapısına varıp, işin çığırından çıktığını görünce, kaçmayı uygun gördü. Sarığını çenesinin altından dolandırıp, yüzünü örttüktan sonra, Türkmenleri aldatmak için yüksek sesle "nâib nerede?" diye durmadan sormaya başladı. Saray kapısına varınca hemen atından inip, gizli bir kapıdan dışarı çıktı. Kimsenin şüphelenemeyeceği güvendiği bir adamının evine gitti. O sırada Türkmenler çekirgeler gibi şehrin her tarafına dağılarak, tâcirlerin depo olarak kullandıkları kervansarayları baltalarla ve tokmaklarla kırdılar. Keselerini altın, gümüş ve mücevherâtla doldurdular. Altın sırmalı Mısır kumaşlarını, ipeklileri yağmaladı-

lar. Akşam olunca Filobâd'a yöneldiler. Ertesi gün Cimri'yi şehre getirdiler ve devlethâne-
de sultânlik makamına oturtular. Tekrar yağma ve talana başladılar²⁸.

Melikü'l-ümerâ Nâib Emîneddîn bir fırsatını bulup şehirden çıkararak, o sırada saltanat
alaylarının (mevâkıb) ve devlet emîrlerinin toplandığı yer olan Tokat'ın yolunu tuttu. Kay-
maz kervansarayına varınca korkusuz Türkmenlerden ve Ermenek haydutlarından birkaç
kişiye rastladı. Onlar nâibi tutup, Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanına götürdüler.
Mehmed Bey'in emri ile mallarının yerini göstereceğini diye ona işkence ettiler. Eziyetin so-
nunda sarığının ucunda bir düğüm buldular. Düğümü çözünce gördükleri bir muşamba
parçasının içinde bulunan kağıt parçasında hazinelerinin ve definelerinin yerleri ayrıntıla-
rıyla tarif ediliyordu. Hemen elinden tutarak şehirde koşmaya başladılar. Yazıda tarif edilen
yeri kazdılar ve hiçbir zorluk çekmeden buldukları malları deve ve katırlara yükleyerek,
Filobâd'a götürdüler. Sonra da Emîneddîn Mikael ile Melikü's-sevâhîl Bahâeddîn Mu-
hammed'i öldürdüler²⁹.

Cimri lakaplı Alâeddîn Siyavuş tahta oturtularak sultân ilan edildi ve Karamanoğlu
Mehmet Bey de vezir oldu. Hemen bir divân kuruldu ve bu divânda "Bu günden sonra hiç
kimse divânda, dergâhta, bargâhda, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşma-
yacak" şeklinde bir karar aldılar³⁰.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu fermanı, Türk tarihinde milli bilinç ve kültürü akset-
tirmesi bakımından bizlere intikal etmiş çok nadir bir hadisedir. Aynen aktarılan metinden
anlaşılan odur ki, alınan karar çok dar bir çevreye hitap edip, saray halkı ile devlet memur-
ları ile ilgilidir. Yani alınan karara göre, devlet dairelerinde, sultânın saray ve kapısında,
resmî toplantılarda, eğlenmek için çıkılan meydanlarda devlet adamları ve emîrler ve me-
murlardan hiç kimse Türkçeden başka dil konuşmayacaktır. Türkçeden başka bu çevrelerde
kullanılan dil Farsça idi³¹.

Şahsiyeti

İbn- Bibî onun kölelikten yetişen Rum asıllı bir emîr olduğunu belirttikten sonra şahsi-
yeti ve fazileti hakkında şunları naklediyor: "Sağlam inancı, güçlü kalemi ve engin bilgisi-
yle sıradan ve seçkin kimselerin gözdesi oldu. Hadis, fıkıh ve hikmet ilimlerinde en yüksek
payı kazandı. Tarikât konusunun bütün dallarında elde ettiği üslupla çağının benzersizi
oldu. Her zaman gayretini âlimlerin, din ve takva adamlarının gönüllerini hoş tutmak için
sarf etti. Yaptığı bağışların ve verdiği ödüllerin çokluğu konusunda her yerde konuşulan
oldu. Aziz ömrünün hiçbir anını insanî olgunlukları elde etmek ve dünyadakilerin hayır
dualarını kazanmaktan başka bir işe harcamadı. Aziz ömründen hiçbir anını insanî olgun-
lukları elde etmek ve dünyadakilerin hayır dualarını kazanmaktan başka bir işe harcamadı.
Büyük Selçuklu sarayında yetişmiş Ünlü İranlı kasîde şairi Enverî'nin şu beyitlerini örnek
olarak naklederdi:

Çabanı hüner için harca mal için değil. Elinin tuttuğu şu an.

Dünyanın parazitleri gibi iki ekmek için çalışma.

Sahib olduğun malı artırmaya uğraşma, bildiğinle yetinme.

Bunun gibi teninle meşgul olma, onun gibi ruhunu ihmal etme.

Makamın ilimleyle ilerlersin. O zaman mülkün de ebedî olur.

Eğer cehâlet ölümüyle ölürsen, hiçbir zaman ebedî hayata kavuşamazsın.

Doğru sözü dinlemesini bilmelisin.

Ne diye yalan yanlış yazılmış kitabı okuyorsun?

Bu taraftan nasıl olduğunu anlamak için ecele bak.

Da ecelin öbür yanında böyle gafil kalmayasın.

Kararlılıkta ve vakarda sağlam bir dağ, atiklikte ve çeviklikte gökler gibi hızlı idi. Vefalı ve samimi kimselere rahmet bulutu, ayrılık gayrılık isteyenlere ise gürleyen şimşek gibiydi. İsbetli görüşe, sağlam düşünceye, üstün kabiliyete, mükemmel bir akla, sınırsız bir cesarete ve yiğitliğe sahipti. Gürzden, yaydan, mızraktan ve çevgândan bütün silahları kullanırdı. Zihni açık ve ileri görüşlü kimselere gerçekleri ve incelikleri öğretme konusunda büyük bir şöhret kazanmıştı. Tefsîr, hadîs ve diğer dinî ilimler hakkında yazılmış olan kitapları okumaktan hiçbir zaman geri durmazdı. Bazen da bilgisini daha da derinleştirmek için İhvânu's-safâ³² risâlelerini okurdu. Onları seçme ve değerlendirme konusunda engin zekasını ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini kullanır, vehim ürünlerine ve hayal mahsüllerine iltifat etmezdi.”³³

Aksarayî de Emîneddîn Mikael'in şahsiyeti hakkında benzer görüşleri naklediyor: “Gerçekten o, belâgât ve üstün fazilette (ber'at) zamanının benzersizi; hitâbet işlerinde, emîrlik ayininde ve cömertlik adetine ülke emîrlerinin öncüsü idi. Toplantı kurallarında ve âdâb-ı muâşeret konularında büyük bir yumuşak huyluluğa ve vakâra sahipti. İstifâda görevli olduğu sırada onun hizmetinde divânda görevli olanlar, yazma bilmeleri dolayısıyla düşük bir mevkiden servetin ve makamın doruğuna ulaştılar. Saltanat nâibi olduğu sıralarda makamına bağlanan kimseler, hizmet sınıfından paye sahipliğine kavuşup, emîrlik ve makam köşesine kuruldular. O, gerçekten de dünyanın hayırlı ve hür kişilerinin himayesine sığınıp, barındığı yumuşak huylu ve vakarlı bir kişiydi. İyilikleri gönlü yaralı kişilere şifa veren bir merhem, zulüm görmüş kimselerin içini rahatlatıp, huzur veren etkili bir ilaç gibiydi.”³⁴ Eflâkî de Emîneddîn Mikael hakkında şöyle bir şiir naklediyor: “Ey ilâhî Emîneddîn! Her taç ve liva senin emânın sayesinde elde edilmiştir. Hırsız affolunsa ve canını kurtarsa da pâdişâhın veziri ve hazînesinin emîni olamaz. Affolunur fakat o takvasıyla yüzü ak bir kul olmak ümidi nerede?”³⁵

NOTLAR

¹ Devletin bütün mali işlerine bakan divânın reisidir. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 95.

² İbn-i Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiye*, II, haz. Mürsel Öztürk, 1996, s. 207.

³ *Medhal*, s. 416 n1.

⁴ Büyük Selçuklularda niyâbet adıyla bir makam yoktur. Türkiye Selçukluları'nın bunu Eyyûbîlerden almış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu makamın sahibi vezirden sonra gelirdi. Nâibin vazifesi, hükümdârın devlet merkezinden uzaklaştığı durumlarda, ona ait devlet işlerine bakmaktır. Saltanat nâiblerinin tayinlerinde niyâbet alameti olarak kendilerine altın kılıç verilirdi. Bk. *Medhâl*, s. 93.

⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. M. Öztürk, Ankara 2000, s. 48.

⁶ Pervânenin divân, hazine, iktâ ve atıyyelere ait verilen fermanları tetkik ve icâbını yapan bir memur olduğu görülmektedir. Türkiye Selçukluları'nda hâs ve iktâların pervâneci tarafından verildiği anlaşılıyor. *Medhâl*, s. 95 vd.

⁷ Müneccimbaşı'nda (*Anadolu Selçukîleri*, haz. H. F. Turgal, Ankara 1935, s. 76) 660 (1261-1262) yılında; F. N. Uzluğ, *Anadolu Selçukluları Tarihi III*, Ankara 1952, s. 35. Bu eserde 659 yılında; Bu olay Ebû'l-Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ö. Rıza Doğrul,

Ankara 1987, s. 582) tarafından şöyle anlatılmaktadır: “1261 yaz mevsiminde Konya Sultânı İzzeddîn elçiler vasıtasıyla yapılan ısrar üzerine Moğol hanına arz-ı tâzim etmek üzere yola çıkmağa hazırlandı. Yola çıkmak üzere çadırlarını Konya dışında kurduktan sonra bir casus gelerek ona şu sözleri söyledi: Alıncak Noyan Aksaray’a geldi, kardeşin Rükneddîn onunla beraberdir. Pervâne dahi yanlarında bulunuyor. Bunlar seni esir etmek için savaşıacaklar ve seni zincire vurarak hanlar hanına götürecekler. Sultân İzzeddîn bunun üzerine oğullarını ve ailesini alarak Bizans’a kaçtı. Alıncak Noyan da Rükneddîn’i Konya’da tahta oturttu ve Pervâne de onun idaresini ele aldı.

⁸ Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînü’ d-dîn Süleyman*, Ankara 1970; s. 92.

⁹ Aksarayî, s. 55 vd.; Müneccimbaşı, s. 80.

¹⁰ Aksarayî, s. 67.

¹¹ N. Kaymaz, s. 107.

¹² Aksarayî, s. 65; İbn-i Bibî, II, s. 169; Ebû’l-Ferec, II, s. 587; Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I, 1953, s. 158; Müneccimbaşı, s.77; Selçuklu geleneğine göre, hânedândan birisi öldürülürken kanı akıtılmazdı. Bu geleneğin örnekleri için bk. F. Köprülü, “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hânedân Azasının İdamında Kan Dökme Memnuyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, C.I, 1941-1942, s. 1-9.

¹³ F. N. Uzluk, s. 36.

¹⁴ İbn-i Bibî, II, s. 170.

¹⁵ Eflâkî, I, s. 114.

¹⁶ Devletin mali ve idari işlerini kontrol edip, icap eden yerlere nâib yani memurlar gönderen divânın reisine verilen addır. *Medhal*, s. 98.

¹⁷ Yukarıda da zikrettiğimiz gibi tahttan uzaklaştırıldıktan sonra, İzzeddîn Keykâvus (II.) önce Antalya’ya, oradan da maiyeti ile birlikte İstanbul’a gitmişti. İmparator Mikael Paleologos, İzzeddîn (I.I.)’den korkuya düşünce, onu bir kaleye hapsedmiş idi. Daha sonra Altın-Ordu hükümdârı Berke Han (1257-1266) Bizans toprakları üzerine 20 000 süvârî göndermiş ve bunlar bir çok yeri yağma etmişlerdi. İmparator bunlarla barış yapmak istemiş ve bunlar barışa esas olmak üzere İzzeddîn (II.)’in yanındaki eşyası ve adamları ile kendilerine teslim olunmasını ileri sürmüş idiler. Böylece İzzeddîn (II.) Berke Han’a götürüldükten sonra kendisine verilen iktâda 1278 yılına kadar yaşamıştır. Ş. Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, II, Ankara 2000, s. 32 vd. Bu eserde İzzeddîn’in ölümü 672 (1273-1274) olarak verilmektedir; O. Turan, “Keykâvus II.”, *İA*, VI, s. 645.

¹⁸ Aksarayî, s. 71-74; İbn-i Bibî, II, 176; Müneccimbaşı s. 77; *Baypars Tarihi*, s. 23; Karş. N. Kaymaz, s. 133.

¹⁹ 675 (1276) yılında Abaka’nın oğlu Argun, Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.)’in kız kardeşi Selçuk Hatun’la evlendirildi. Fahreddîn Ali, Müneccimbaşı ve Atabeg Mecdeddîn gelini, Azerbâyçân’da bulunan güveyiye götürdüler. Bu münasebetle devlet adamları Konya’dan uzaklaşınca, Hatiroğlu Şerefeddîn devlete karşı ayaklandı. Kılıçarslan (IV.)’in ölümünde de ön ayak olan kendisi idi. Kendisine engel olmak isteyen beyleri öldürttü. Küçük Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.)’i yanına alarak, Kayseri yakınındaki Develü kalesine götürdü. Oradan sultân ve adamlarıyla birlikte Niğde’ye geldi. Karaman Türkleriyle uç Türkmenlerinden asker toplamaya başladı. Kardeşi Ziyâeddîn’i Şam’a yollayarak yardım istedi. Şerefeddîn’in etrafında kısa zamanda çok sayıda Türk-

men toplandı. Bunlar önüne gelen yerleri talan ediyorlar ve rast geldikleri Moğolları öldürüyorlardı. Sâhib ile Mûneddîn yanlarında bir takım Moğol emîrleriyle birlikte geri döndüklerinde durumu öğrendiler ve Anadolu'daki büyük Moğol emîrlerinden yardım istediler. Moğolların büyük bir ordu ile yaklaştıklarını haber alan Şerefeddîn ise sığındığı kalede dizdar tarafından yakalanıp, elleri bağlı olarak Mûneddîn ve diğer devlet adamlarının bulunduğu Kayseri'ye getirildi. Şerefeddîn, İlhan Abaka'ya gönderilip, orada işkençe ile öldürüldü. Diğer taraftan yandaşları da Mûneddîn tarafından birer birer yakalanıp, ortadan kaldırıldı. Aksarayî, s. 77-84; İbn-i Bibî, II, 179-186; *Baypars Tarihi*, II, s. 79; Müneccimbaşı, s. 78; Karş. F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı I, Ankara 1969, s. 41 vd.

²⁰ Karamanoğullarının atası olan Karaman Bey, hayatının ilk yıllarında Kamededdîn-İli adıyla meşhur olan Ermenek nahiyelerinde yaşayan bir Türkmen kömürcü idi. Her zaman ora dağlarından Larend'e (Bugünkü Karaman) kömür çeker, çoluk çocuğunun rızkını bu işle sağlardı. 1256 yılında Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci gelişi sırasında fitne ve fesatlara uyup, fırsatı ganimet bilip, etrafına topladığı adamlarla yol kesip, haramîlik yapmaya başladı. İzzeddîn Keykâvus saltanattan ayrılıp, ülkeyi terk edince tahta çıkan Kılıçarslan (IV.) Karaman Bey'i türlü vaatlerle kendi tarafına çekmek üzere, ona emîrlik unvanı ile büyük bir iktâ verdi. Elde ettiği bu zenginlik karşısında Karaman Bey ve kardeşi Bunsuz, isyan etme hareketlerinde bulundular. Onların bu davranışı karşısında Kılıçarslan (IV.), onları cezalandırmak istediye de iyice ayaklanmalarından çekindiğinden, bu işi erteleme yoluna gitti. Karaman Bey vefat edince, Bunsuz'u yakalattı. Yaşları henüz küçük olan Karaman Bey'in oğulları ise Konya'nın kuzey batısındaki Gavele kalesine gönderildiler. Kılıçarslan (IV.) ölüp, Pervâne dizginleri eline alınca onları hapisten çıkarttı, fakat onlar yinede isyan hareketlerini sürdürüp, Kılıçarslan (IV.)'a duydukları kin yüzünden Gıyâseddîn Keyhüsrev (III.)'e de düşmanlık beslediler. İbn-i Bibî, II, 202 vd.; Karş. İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s. 1-3.

²¹ Aksarayî, s. 86 vd.; İbn-i Bibî, II, s. 203.

²² *Baypars Tarihi*'nde (II, s. 85-93) 675 yılının Zilkaade ayında (Nisan 1277) Akçaderbend'e ulaştığı ve Moğollarla temas ettiği ve sonra da asıl savaşın Elbistan ovasında vuku bulduğu kayıtlıdır; Müneccimbaşı, s. 78 vd.; F. N. Uzluk, s. 39; Ebülferec-İbnülibrî, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, çev. Ş. Yaltkaya, İstanbul 1941, s. 51. Abaka Elbistan'daki savaş meydanında kendi askerlerinin ölüleri arasında Selçuklu askerinden bir ölü göremeyince çok öfkelenmiş ve Anadolu'nun baştan başa yağma edilmesini ve rast geldikleri Müslümanların öldürülmesini emretmiştir; Elbistan Savaşı hakkında ayrıca bk. "Anadolu'da Moğollar", s. 42.

²³ *Baypars Tarihi*, II, s. 61. Pervâne ile birlikte Emîr Hüsâmeddîn Bicâr el-Babîrî ve bunun oğlu olup Diyârbekir kendisine iktâ olarak verilmiş olan Bahâeddîn, Şatiroğlu Şerefeddîn, Ziyâeddîn Mahmûd ve Emîneddîn Mikael, el-Melik Zâhîr ile birleşmek ve onun dostuna dost ve düşmanına düşman olmak üzere aralarında anlaşmışlardı. Pervâne bu antlaşma suretini yazarak Baybars'a gönderdi.

²⁴ Müneccimbaşı, s. 79 vd.

²⁵ *Baypars Tarihi*, II, s. 90; Karş. *Anadolu Beylikleri*, s. 4 vd.; "Anadolu'da Moğollar", s. 51.

²⁶ *Baypars Tarihi*'nde başka bir rivayet naklediliyor (II, s. 90). Halk kaleyi teslim etmemiş olduğundan Karamanlılar şöyle bir hile yoluna saptı: Karamanlılardan bir adam, tayin

etmiş oldukları bir gencin yolda ayağına kapanarak öpmeye başlayacak ve bu genç “Sen beni nerden tanıyorsun” dediği vakit: “Nasıl bilmeyeyim, sen İzzeddîn Keykâvus’un oğlu Alâaddîn Keykubâd değil misin? Benim seni omuzumda taşıdığımı unuttun mu?” diyecek ve bu senaryo da halkın kalabalık bulunduğu bir yerde oynanacak. Halk bu gencin etrafında toplandığı zaman, Türkmenler kendisini Karamanoğlu Mehmet Bey’e götürecekler. Bu hile tam olarak tatbik edilmiş ve Mehmet Bey, 14 Zilhicce günü bunun başı üzerine sancak çekmiştir.

²⁷ İbn-i Bibî, II, s. 204; Aksarayî (s. 96)’ye göre Cimri kendisini Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev’in oğlu olarak gösteriyor; *Baypars Tarihi*’nde (II, s. 90) Karamanoğlu Mehmet Bey’in Konya’ya girişi 9 Zilhicce 675 Perşembe günü olarak veriliyor. Hicrî tarihleri Milâdîye çevirme kılavuzuna baktığımızda Perşembe günü 9 Zihicce’ye rastladığından 9 Zilhicce tarihinin doğru olması gerekir. Bk. F. Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1994.

²⁸ İbn-i Bibî, II, s. 205.

²⁹ İbn-i Bibî, II, s. 206; Aksarayî, s. 96; *Baypars Tarihi*, II, s.90.

³⁰ İbn-i Bibî, II, s. 209.

³¹ “Anadolu’da Moğollar”, s. 52 vd.

³² X. Yüzyılda Basra’da bir grup ilim adamı aklî ilimleri yaymak, değişik felsefî görüşleri birbirlerine yakınlaştırmak ve halkı nazarî ve amelî hikmet konusunda aydınlatmak için adlarını zikretmeden kısa ve anlaşılır risâleler yazdılar ve kendilerine İhvânu’s-safâ adını verdiler.

³³ İbn-i Bibî, II, s. 207.

³⁴ Aksarayî, s. 48, 74.

³⁵ Eflâkî, II, s. 259.

KAYNAKLAR

Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I, 1953.

Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, çev. M. Öztürk, Ankara 2000.

Ebülferec-İbnülibrî, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, çev. Ş. Yalıtıkaya, İstanbul 1941.

Ebü’l-Ferec, *Abû’l-Farac Tarihi*, II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1987.

İbn-i Bibî, *El-Evâmirü’l-Alâiye fi’l-Umûri’l-Alâiye*, II, haz. Mürsel Öztürk, 1996.

KAYMAZ Nejat, *Pervâne Muînü’l-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

KÖPRÜLÜ, F., “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hânedân Azasının İdamında Kan Dökme Memnuîyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, C. I, 1941-1942.

Müneccimbaşı, *Anadolu Selçukîleri*, haz. H. F. Turgal, Ankara 1935.

SÜMER, F., “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı I, Ankara 1969.

UNAT, F. Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1994.

UZLUK F. N., *Anadolu Selçukluları Tarihi III*, Ankara 1952.

UZUNÇARŞILI İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI İ.H., *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988.

YALTKAYA, Ş., *Baypars Tarihi*, II, Ankara 2000.